

Bustekst Brandenburg Inleiding

U weet dat deze reis naar Brandenburg gaat en wellicht denkt u dan meteen aan Berlijn – uiteraard gaan we daar ook naar toe, maar de meeste dagen zullen wij doorbrengen in de minder bekende steden en streken van de Mark Brandenburg.

Laat ik beginnen met een toelichting bij die aanduiding ‘Mark’, of markgraafschap, in het Duits; *Markgrafschaft*. Dat was een middeleeuws grensgebied binnen het Heilige Roomse Rijk, bestuurd door een markgraaf. Deze gebieden, zoals Brandenburg en Moravië, lagen strategisch aan de randen van het Rijk en waren essentieel voor militaire verdediging. De markgraaf had meer macht en autonomie dan een gewone graaf, vergelijkbaar met een markies of hertog.

Dan in vogelvlucht de geschiedenis van dit gebied (die nog uitgebreid aan de orde komt) aangevuld met informatie over het Brandenburg van vandaag.

Brandenburg heeft als oorsprong de zogenaamde Noordmark, in de 9^e eeuw veroverd op de Wenden, of Westslaven. Later werd dit het Markgraafschap Brandenburg, een belangrijk vorstendom in het Heilige Roomse Rijk. In de 15^e eeuw werd het bestuurd door het geslacht van de Hohenzollerns, die later Brandenburg-Prusen gesticht hebben. Dit werd de kern van het latere koninkrijk Pruisen. Van 1815 tot 1947, bijna anderhalve eeuw, was Brandenburg een provincie van Pruisen.

Na de afschaffing van Pruisen in 1947 werd Brandenburg ingericht als staat door het Sovjet Militair Gezag in Duitsland. In 1952 werd deze staat op zijn beurt afgeschaft door de Duitse Democratische Republiek – DDR – en verdeeld in vele regionale districten. Na de Duitse hereniging werd Brandenburg in 1990 gesticht als één van de vijf nieuwe deelstaten van de Federale Republiek Duitsland.

Brandenburg ligt in noordoost Duitsland en heeft grenzen met Polen en de deelstaten Berlijn, Mecklenburg-Vorpommern, Nedersaksen, Saksen-Anhalt en Saksen.

Qua grondgebied is het de vijfde staat binnen Duitsland en de tiende qua bevolkingsdichtheid, met 2,5 miljoen inwoners.

Potsdam is de hoofdstad en de grootste stad. Andere belangrijke steden zijn Cottbus, Brandenburg an der Havel en Frankfurt an der Oder. Midden in de deelstaat Brandenburg ligt de federale hoofdstad en stadsstaat Berlijn. Samen vormen zij de metropoolregio Berlin-Brandenburg, de op twee na grootste in Duitsland. In 1996 is tevergeefs geprobeerd om beide staten samen te voegen, maar de samenwerking blijft intensief.

Een centraal thema in deze streken en hun geschiedenis is de botsing tussen Germaanse en Slavische volkeren, met de Germanen meestal in de rol van veroveraars en heersers. Dit is onder meer in de plaatsnamen terug te zien. Brandenburg is genoemd naar Brandenburg an der Havel. De oorsprong van deze naam zou kunnen liggen in het Slavische *branyi*, wat 'moerassig/drassig' betekent, of in het Germaanse *branda*, wat 'vuur' betekent. Andere opties zijn onder meer het West Slavische *branný bor* – 'beschermend woud' – en *brani-bor* – 'dennenbos'. *Burg* is het Duitse woord voor 'kasteel'. In de uitgestorven lokale taal Polabisch werd Brandenburg *Branibor* genoemd.

Het zuidoosten van Brandenburg omvat ook delen van het historische Neder-Lausitz, dat meestal twee officiële talen heeft, het Duits en Neder-Sorbisch, de taal van de Sorben/Wenden.

In de moderne regionale talen is de aanduiding van streek en staat als volgt:

- Duits: Brandenburg en Land Brandenburg
- Nederduits: Brannenburg en Land Brannenburg
- Nedersorbisch: Bramborska en Kraj Bramborska

Het **wapen** van Brandenburg is een klassiek heraldisch symbool: een rode adelaar op een wit (zilveren) veld. Het symbool van de rode adelaar op een zilveren ondergrond werd al sinds de twaalfde eeuw door de markgraven van Brandenburg gebruikt. Het wapen werd officieel aangenomen voor de moderne deelstaat Brandenburg op 30 januari 1991.

De **vlag** van Brandenburg bestaat uit twee horizontale banen in de kleuren wit (onder) en rood. In het midden van de vlag staat het wapen van de deelstaat, de rode adelaar op een witte achtergrond. De vlag is ook op 30 januari 1991 officieel aangenomen.

Geschiedenis van Brandenburg

Vroege Middeleeuwen

Brandenburg ligt in het gebied dat in de Oudheid bekend was onder de naam Magna Germania en zich uitstreckte tot aan de rivier de Vistula, tegenwoordig in Polen. Aangenomen wordt dat in de 7e eeuw Slavische volkeren zich vestigden in het gebied. Zij kwamen uit het oosten, mogelijk verdreven uit hun territoria in het tegenwoordige Oekraïne en mogelijk Wit-Rusland door de binnenvallende Hunnen en Avaren. Zij waren vooral afhankelijk van transport via de rivieren.

Vanaf de vroege 10e eeuw veroverden de Duitse Hendrik de Vogelaar en zijn opvolgers gebieden tot aan de Oder. Slavische nederzettingen zoals Brenna (Brandenburg an der Havel) Budusin (Bautzen) en Chosébuz (Cottbus) werden onder keizerlijk gezag geplaatst door middel van het installeren van markgraven. Hun belangrijkste taak was het verdedigen en beschermen van de oostelijke marken. In 948 richtte keizer Otto I marken in om de heidense Slaven op de westelijke oever van de Oder onder controle te houden. Hij stichtte ook de biskdommen Brandenburg en Havelberg. De Noordelijke Mark werd gesticht als noordoostelijk grensgebied van het Heilige Roomse Rijk. Maar een grote opstand van de Slavische

Wenden verjoeg in 983 de keizerlijke troepen uit het gebied van het huidige Brandenburg. Het gebied keerde terug onder het gezag van de Slavische heersers. De oostelijke delen van het huidige Brandenburg werden een deel van Polen in de 10e en 11e eeuw.

Late Middeleeuwen

In de vroege 12e eeuw werd het Slavische hertogdom Kopacina gesticht in het centrale deel van het tegenwoordige Brandenburg, terwijl het oostelijke deel bij het middeleeuwse Polen bleef horen. Later in de 12e eeuw heroverden de Duitse koningen en keizers deze territoria met hun Slavische bevolking binnen het tegenwoordige Brandenburg. Sommige Slaven, zoals de Sorben, voegden zich naar de Duitse invloed met behoud van hun eigenheid. De Rooms Katholieke kerk stichtte bisdommen, die met hun versterkte steden bescherming boden aan de bevolking. Met de monniken en bisschoppen begon de geschiedenis van de stad Brandenburg an der Havel als het eerste centrum van de staat Brandenburg.

In 1134 kreeg de Duitse magnaat Albert de Beer de Noordelijke Mark van keizer Lotharius III, na de Duitse kruistocht tegen de Slavische Wenden. In 1150 was hij formeel erfgenaam van de stad Brandenburg en van territoria bestuurd door de laatste heerser van de Wenden, Pribislav. In de jaren daarna versloeg Albert nog een Slavische bezettingsmacht van de stad Brandenburg en riep zichzelf uit tot heerser van de Mark Brandenburg. Albert, en zijn opvolgers de Ascaniërs, hebben veel vooruitgang geboekt in het veroveren, kerstenen en cultiveren van de gebieden tot aan de Oder. De Slavische en Duitse bevolkingsgroepen raakten vermengd.

In de 13e eeuw verkregen en veroverden de Ascaniërs ook gebieden ten oosten van de Oder op Polen, later bekend als de Neumark, ter onderscheid van de Altmark, de oorsprong van de Mark Brandenburg. In 1320 stierf de dynastie van de Brandenburgse Ascaniërs uit. Daarna kwam de controle over het gebied in handen van de Wittelsbachs van Beieren, gevolgd

door de Luxemburgse dynastieën. Tijdens hun heerschappij kreeg de Markgraaf van Brandenburg de status van prins-keurvorst van het Heilige Roomse Rijk. Rond de eeuwwisseling was Brandenburg een onderdeel van het Boheemse koninkrijk. In 1415 werd het keurvorstendom Brandenburg door keizer Sigismund toegekend aan het huis Hohenzollern, dat zou heersen tot het einde van de Eerste Wereldoorlog. Deze dynastie vestigde haar hoofdstad in Berlijn, dat intussen was uitgegroeid tot het economische centrum van Brandenburg.

16e en 17e eeuw

Brandenburg ging over naar het protestantisme in 1539 in het spoor van de Protestantse Reformatie. Economisch was het een voorspoedige tijd, met de zich uitbreidende handel langs de Elbe, Havel en Spree. De Hohenzollerns bleven hun gebieden uitbreiden door medebestuur en verwierven zo het hertogdom Pruisen in 1618, het hertogdom Kleef in het Rijnland en territoria in Westfalen. Dit resulteerde in een groot, maar versnipperd land met de naam Brandenburg-Pruisen, nauwelijks in staat zichzelf te verdedigen tijdens de Dertigjarige Oorlog.

Maar tegen het einde van dat verwoestende conflict heeft Brandenburg het geluk gehad van een reeks getalenteerde heersers, die hun gebieden en macht in Europa aanzienlijk vergroot hebben. De eerste was Friedrich Wilhelm, of 'de Grote Keurvorst'. Hij had een aantal jaren in Leiden gestudeerd en trouwde met een dochter van Frederik Hendrik van Oranje, Louise Henriëtte van Nassau. Na een aantal miskramen werden uit dit huwelijk zes kinderen geboren. Ook als bestuurder toonde hij zich geïnspireerd door het Nederlandse voorbeeld – hij centraliseerde het bestuur, hervormde de economie, hief belastingen en bouwde een efficiënt leger op. Hij verplaatste de residentie naar Potsdam. Bij de Vrede van Münster, die het einde betekende van de Dertigjarige Oorlog, kreeg hij er territoria bij. Later volgde nog de inlijving van het hertogdom Pruisen.

Koninkrijk Pruisen en Duits Keizerrijk

Toen Friedrich Wilhelm in 1688 stierf werd hij opgevolgd door zijn zoon Friedrich. Deze noemde zichzelf Friedrich I, koning in Pruisen, omdat deze territoria buiten het Heilige Roomse Rijk lagen. Hoewel deze 'zelf-promotie' van markgraaf naar koning gebaseerd was op zijn aanspraak op het hertogdom Pruisen, bleef Brandenburg toch het zwaartepunt in het koninkrijk. Desalniettemin draagt deze gecombineerde staat de naam Koninkrijk Pruisen.

Zoals gezegd bleef Brandenburg de kern van het Pruisische koninkrijk, met de hoofdsteden Berlijn en Potsdam. Toen Pruisen in 1815 in provincies werd verdeeld werd de oude Mark Brandenburg de provincie Brandenburg. In 1881 werd de stad Berlijn gescheiden van de provincie Brandenburg. Maar de industriesteden rond Berlijn lagen in Brandenburg en zagen een toename van hun bevolking door de groei van de industriële economie. In 1939 had de provincie Brandenburg een bevolking van ruim 3 miljoen mensen.

Onder het nazi-bewind en tijdens de Tweede Wereldoorlog werden de Polen, oorspronkelijke inwoners in het oostelijk deel van de provincie, steeds meer onder druk gezet. Zij werden verdreven, hun kranten werden verboden, Poolse leiders werden onder toezicht geplaatst, gearresteerd en vermoord, net als docenten, activisten, ondernemers, publicisten etc. Velen werden gedeporteerd naar concentratiekampen, hun organisaties verboden, scholen en bibliotheken gesloten.

Het concentratiekamp Sachsenhausen, met een netwerk van subkampen, lag in Brandenburg. Hetzelfde gold voor een tiental kampen voor krijgsgevangenen van velerlei nationaliteiten, plus vele subkampen. Begin 1945 werden vele kampen opgeheven en trokken de gevangenen op dodenmarsen door het gebied. In de laatste fase van de oorlog werd het gebied een slagveld, met name in Berlijn, waar de geallieerde Sovjet en Poolse strijdkrachten uiteindelijk de overwinning behaalden.

Daarna werden de gebieden van Brandenburg oostelijk van de Oder-Neisse-lijn onder Pools gezag geplaatst, in afwachting van een definitieve vredesregeling. De complete Duitstalige bevolking van het voormalige Oost Brandenburg werd verdreven, net als miljoenen Duitsers uit andere gebieden in centraal en oostelijk Europa. Het andere deel van Brandenburg werd een onderdeel van de Sovjet bezettingszone in Duitsland, nadat in 1947 Pruisen was opgeheven.

Oost-Duitsland

Na de stichting van Oost-Duitsland in 1949 werd Brandenburg een van de deelstaten. Deze deelstaat werd in 1952 opgeheven, net als alle andere, door de socialistische regering van Oost-Duitsland. Deze verdeelde het gebied in 'Bezirke', of districten. Het grootste deel van Brandenburg lag in de Bezirke Cottbus, Frankfurt (am Oder) of Potsdam.

Oost-Duitsland was zeer afhankelijk van het zwaar vervuilende bruinkool als energiebron. Daar kwam nog bij dat deze grondstof voornamelijk in dagbouw gewonnen werd en wordt, wat het landschap van zuid-oost Brandenburg ingrijpend verwoest heeft. Nog steeds vinden regelmatig protesten tegen en bezettingen van deze mijnen plaats. De industriesteden rond Berlijn waren belangrijk voor de Oost-Duitse economie, maar het landelijke deel van Brandenburg bleef voornamelijk een landbouwgebied.

Bondsrepubliek Deutschland

De huidige deelstaat Brandenburg werd op 3 oktober 1990 opnieuw opgericht, binnen het kader van de Duitse hereniging. Diezelfde maand kwam de vers verkozen nieuwe 'Landtag' bijeen.

Net als in andere delen van het voormalige Oost-Duitsland leidde het gebrek aan moderne infrastructuur en de blootstelling aan de concurrentiekracht van de West-Duitse markteconomie

tot grote werkloosheid en economische problemen in de jaren negentig en de eerste jaren na 2000.

In dezelfde periode is geprobeerd om Berlijn en Brandenburg te herenigen, maar dat voorstel is bij referendum in 1996 verworpen. Beide gebieden delen hun geschiedenis, dialect en cultuur en in 2020 pendelden meer dan 225.000 bewoners van Brandenburg naar hun werk in Berlijn. De steun voor hereniging was nagenoeg unaniem, van beide regeringen, politieke partijen, media, werkgeversorganisaties, vakbonden en kerken. Hoewel Berlijn met een kleine meerderheid vóór stemde, vooral gebaseerd op steun in het voormalige West-Berlijn, stemde een grote meerderheid van Brandenburgse kiezers tégen. Deze uitkomst is vooral veroorzaakt door de onwil van Brandenburgse kiezers om mede verantwoordelijk te worden voor de grote en groeiende schuld van de Berlijnse overheid. Daar kwam nog bij dat men bang was voor verlies van identiteit en invloed.

Geografie

Brandenburg wordt begrensd door Mecklenburg-Vorpommern in het noorden, Polen in het oosten, de Freistaat Sachsen in het zuiden, Sachsen-Anhalt in het westen en Nedersaksen in het noordwesten.

De rivier de Oder is onderdeel van de oostelijke grens, de Elbe is deels grensrivier in het westen. Binnen de staatsgrenzen zijn de belangrijkste rivieren de Spree en de Havel. In het zuidoosten ligt een waterrijke regio, het Spreewald.

Natuurreservaten

Brandenburg staat bekend om de goed geconserveerde natuur en het ambitieuze beleid met betrekking tot natuurbescherming vanaf de jaren '90. Na de Duitse hereniging zijn 15 grote natuurreservaten aangewezen. Elk reservaat heeft een door de staat gefinancierd bestuur en een team van boswachters. Zij ontvangen bezoekers en beschermen de natuur.

Demografie

Brandenburg heeft de op één na laagste bevolkingsdichtheid van de Duitse deelstaten.

Godsdienst

Tachtig procent van de bevolking staat niet geregistreerd als behorend tot een kerkgenootschap en betaalt zodoende geen 'Kirchensteuer'.

17% heeft zich geregistreerd als Protestants, 3% als Rooms Katholiek.

Buitenlandse inwoners

De grootste groepen worden gevormd door de Oekraïners, met ruim 35.000 personen en door Polen en Syriërs, met ongeveer 25.000 personen.

Politiek

Brandenburg is een bolwerk van de Sociaal Democratische Partij, die de meeste stemmen haalde in elke verkiezing in de deelstaat. Alle drie de minister-presidenten tot dusverre waren SDP-ers en in 1994 werd zelfs de absolute meerderheid behaald.

Op het federale niveau was de SPD ook vaak de sterkste partij, met hun bolwerken in het noordwesten en rond Potsdam. Maar de christen-democraten van de CDU hebben ook vaker grote overwinningen geboekt, net als een enkele keer Die Linke.

Regering

De meest recente verkiezingen hebben plaatsgevonden in 2024, met een opkomst van rond de 60%. Enkele progressieve partijen keerden niet terug in de volksvertegenwoordiging, maar de Bündnis Sahra Wagenknecht won fors. Deze partij bestaat pas sinds 2024 en bestaat voornamelijk uit mensen die eerder

deel uitmaakten van Die Linke. De Bündnis deelt de economische opvattingen met Die Linke, maar deelt de opvattingen van rechtse partijen als het gaat om immigratie en de NAVO. Ze zijn ook beschuldigd van 'Russofiele' neigingen, vanwege hun streven naar een beëindiging van de oorlog in Oekraïne door middel van diplomatie.

Dan is er nog de breed gedeelde weerzin tegen samenwerking met de Alternative für Deutschland, wat het formeren van een nieuwe regering lastig maakte. Uiteindelijk is een coalitie gevormd van de SPD, CDU en Bündnis.

Economie

Het Bruto Binnenlands Product was ruim 70 miljard euro in 2018, wat neerkomt op ruim 2% van de productie van heel Duitsland. Omgerekend naar koopkracht is dat ruim 80% van de gemiddelde koopkracht in de Europese Unie, maar de op twee na laagste in Duitsland.

In 2024 bedroeg de werkloosheid 6%, hoger dan het Duitse gemiddelde, maar lager dan het gemiddelde in Oost-Duitsland.

De industriële sector in Brandenburg bestaat voornamelijk uit kleine en middelgrote ondernemingen, met een brede variatie aan sectoren, zoals metaal, mechanica, plastics en chemie, voedselproductie, lenzen, auto's en logistiek.

Transport

Berlin Schönefeld Airport was het grootste vliegveld in Brandenburg, maar in de metropool regio die ook Berlijn omvat kwam het op de tweede plaats, met ongeveer 12 miljoen reizigers en zestig aanbieders. Vanwege de groeiende vraag wordt nagedacht over uitbreiding van de beide luchthavens.

Onderwijs en onderzoek

In 2016 telden de Brandenburgse universiteiten en hogescholen ongeveer 49.000 studenten. De grootste instelling

is de universiteit van Potsdam, waar wij nog iets van gaan zien bij ons bezoek aan die stad.

Cultuur

De Brandenburgse Concerten van Johann Sebastian Bach zijn een verzameling van zes instrumentele werken die Bach aanbood aan Christian Ludwig, Markgraaf van Brandenburg-Schwedt, in 1721. Deze worden algemeen beschouwd als de mooiste composities van de Barok en horen tot de meest beroemde werken van de componist. Het eerste deel werd opgenomen op de gouden schijf die in 1977 aan boord van het ruimtevaartuig Voyager 1 werd gelanceerd.

Keuken

Ondanks het uitgebreide hofleven dat Brandenburg gekend heeft is de meest bekende culinaire specialiteit de augurk van het Spreewald. Deze heeft inmiddels een Europese bescherming en is een van de grootste exportproducten van de deelstaat. Na de val van de muur zijn de meeste producten die uit de Oost-Duitse periode stamden verdwenen, maar de legendarische augurkenb zijn aan dat lot ontsnapt.

Naast ons hotel is een grote supermarkt, waar u de Gurken kunt kopen, net als veel andere regionale specialiteiten..

Busteksten Brandenburg 2026

Dinsdag 26 mei tot en met zondag 31 mei

Dag 1: Heenreis dinsdag 26 mei

OCHTENDPROGRAMMA

Opstapplaatsen:

Maastricht, Stein, Roermond, Beringe, Venlo

Introductie Brandenburg

Separaat document 'Bustekst Brandenburg Inleiding'

MIDDAGPROGRAMMA

Lunch in Göttingen –voor eigen rekening

Göttingen - Nedersaksisch Chöttingen - is een oude universiteitsstad in het zuidoosten van de deelstaat Nedersaksen. Göttingen bestaat al sinds de 10e eeuw en werd in 953 vermeld als Gutingi. In dit dorpje werd toen reeds een kerk gebouwd, op de locatie van de huidige St. Albanuskerk. Van 915 tot 1387 lag nabij het stadsdeel Grone de Pfalz Grone of Grone. Op de locatie van deze palts, een walburcht, staat een hieraan herinnerend gedenkteken, en iets lager de evangelisch-lutherse Vredeskerk.

Tijdens de Middeleeuwen was Göttingen een Hanzestad vanwege de ligging aan de rivier de Leine, waarvan het dal een belangrijke handelsroute was. Van de 14e eeuw tot ongeveer 1600 kende Göttingen belangrijke textielnijverheid. Men was gespecialiseerd in producten met wol als grondstof. In 1475 werden door de stad

specialisten in deze nijverheid aangetrokken uit de Nederlanden, met name Vlaanderen, die financieel ondersteund werden en in een eigen gilde ondergebracht. De nazaten van deze immigranten stonden in de vroege 16e eeuw meer open voor de Reformatie dan hun stadgenoten. De rond 1530 heersende hertog, Erik I van Brunswijk-Calenberg-Göttingen, was katholiek gezind, zijn echtgenote Elisabeth van Brandenburg was echter luthers geworden. Toen de hertog in 1540 overleed, stond zijn weduwe, die voor haar zoontje Erik II regentes was, aan de reformator Antonius Corvinus toe, de lutherse kerkleer tot de officieel in Göttingen geldende te maken. Hierna raakte Göttingen verwickeld in talrijke, grotendeels als godsdienstoorlog te beschouwen, militaire conflicten. Met name de Dertigjarige Oorlog (1618-1648) was voor Göttingen en omgeving rampzalig. Daar kwamen pestepidemieën in de jaren 1597, 1611 en 1626 bij. De handel in textielproducten kwam geheel tot stilstand. Tekenend voor deze eeuwen van achteruitgang en armoede was het bevolkingscijfer van Göttingen: voor het jaar 1400 wordt dit geschat op 6.000 personen; voor het jaar 1680 op minder dan 3.000.

Vanaf de 18e eeuw is Göttingen en haar universiteit bekend als een voedingsbodem voor intellectuelen. Onder anderen de gebroeders Grimm waren hoogleraar aan de universiteit van deze stad (gesticht in 1734).

In 1837 deed zich aan de Göttinger universiteit het incident voor van de Zeven van Göttingen. Koning Ernst

August I van Hannover had zojuist bij Koninklijk Besluit de vrijheid van meningsuiting ernstig beperkt. Zeven hoogleraren van de universiteit van Göttingen publiceerden toen een scherp protest daartegen. De woedende koning liet ze alle zeven ontslaan. Drie van hen werden zelfs verbannen. De zeven hoogleraren werden al spoedig in geheel Duitsland als helden en martelaars beschouwd. De koning werd enkele jaren later gedwongen om zijn autoritaire grondwetswijziging terug te nemen.

Rond 1900 was deze universiteit hét centrum van de theoretische natuurkunde en wiskunde in de wereld. Tal van beroemde geleerden waren eraan verbonden of hebben er gestudeerd, waaronder Robert Oppenheimer. Toen de nazi's in 1933 aan joden verboden om les te geven of te studeren vertrokken velen van hen naar het buitenland. De universiteit is deze 'braindrain' nooit meer te boven gekomen.

[Dag 2: Brandenburg an der Havel](#)

[Woensdag 27 mei](#)

Brandenburg is de oudste plaats van de regio. Het werd reeds in de 6de eeuw door de Slaven gesticht en werd in 948 een missiebisdom. Brandenburg was een dubbelstad bestaande uit de Altstadt, deze werd voor het eerst vermeld in 1170 en de Neustadt, deze werd vermeld in 1196. Al in de 13e eeuw waren er veel handelscontacten met Hamburg en zeker in 1310 maakte Brandenburg deel uit van de Hanze.

In 1525 bevestigde Joachim I van Brandenburg de stad als Chur- und Hauptstadt van de Mark (of markgraafschap) Brandenburg.

De plaats ligt aan de rivier de Havel en is, ondanks verwoestingen in de oorlog, goed bewaard gebleven in drie historische centra gelegen op drie eilanden. Het oudste eiland is het Dom-Insel met de romaanse dom: de St. Pieter en Paulusdom. De kathedraal werd gebouwd van 1165 tot midden 13de eeuw. In de 14de eeuw werd hij verhoogd en kreeg nieuwe gewelven. Er zijn tal van gotische objecten te bezichtigen, zoals het 'Tsjechische' altaar (ca. 1375), het huidige hoofdaltaar (uit Lehnin 1518) en de sacristie uit hetzelfde jaar. Er is ook een Dom museum.

Een andere kerk is de indrukwekkende 15de-eeuwse door Hinrich Brunsberg gebouwde Sankt Katharinenkirche, een Gotische hallenkerk en de grootste kerk van de stad. In de Altstadt is ook nog de Gotthardkirche gelegen met een romaanse gevel en een gotisch interieur.

Het Archeologisch Landesmuseum van Brandenburg is gevestigd in het 750 jaar oude Sint-Paulusklooster. Het museum beslaat 3000 vierkante meter en toont 10.000 objecten, variërend van artefacten uit de tijd van jagers-verzamelaars tot voorwerpen uit ons recente verleden. Vooral het stratigrafische model van de aarde is indrukwekkend; het verleden ligt diep in de aarde verborgen.

Het Stadsmuseum Brandenburg an der Havel presenteert zijn collecties en speciale tentoonstellingen op drie architectonisch belangrijke locaties: het barokke Freyhuis, de middeleeuwse Stenen Poorttoren en het Gotische Huis.

Meer dan 100 jaar geleden, in 1923, opende het plaatselijke historisch museum zijn eerste tentoonstelling over de geschiedenis van de stad in het Freyhuis – in 2023 vierde het zijn 100-jarig bestaan als Stadsmuseum.

OCHTENDPROGRAMMA

Historische stadsrondleiding onder leiding van 2 gidsen door de Altstadt, Neustadt en Dom – totale duur 2 uren. 1x Duits, 1 x Engels.

MIDDAGPROGRAMMA

Vrij in te vullen

Dag 3: Potsdam

Donderdag 28 mei

Potsdam vertelt in het klein het verhaal van Brandenburg-Pruisen: van vestingdorp aan de Havel tot koninklijke residentiestad, met het Holländisches Viertel, het Stadtschloss en het herstelde historische centrum als herkenbare bakens in de stad.

Vroege nederzetting en Hohenzollern

Potsdam begint als Slavische nederzetting aan de Havel, strategisch gelegen bij de samenvloeiing van Nuthe en Havel en in 993 voor het eerst genoemd als

Poztupimi (daarin hoort u al 'Pots'). In de middeleeuwen groeit het uit tot een klein stadje met marktfunctie, maar oorlogen – zoals de Dertigjarige Oorlog – zorgen voor terugval. Vanaf 1415 komt het gebied in handen van de familie Hohenzollerns, het begin van een langdurige band met de heersers van Brandenburg en later Pruisen.

De echte doorbraak volgt pas in de 17e eeuw, als de 'Grote Keurvorst' Frederik Willem van Potsdam zijn favoriete residentie maakt en het oude kasteel aan de Havel geleidelijk laat uitbouwen tot een representatief Stadtschloss. Met het Edict van Potsdam (1685) haalt hij bovendien religieuze vluchtelingen, vooral Hugenoten, naar zijn gebied, wat extra groei en vakmanschap brengt.

18e eeuw: residentiestad, Stadtschloss en Holländisches Viertel

In de 18e eeuw groeit Potsdam uit tot volwaardige residentiestad naast Berlijn. Onder de keurvorsten Frederik I en vooral Frederik Willem I wordt het Stadtschloss het hart van de hofhouding en krijgt de stad een duidelijker stedenbouwkundige opzet. Frederik Willem I laat de stad planmatig uitbreiden en geeft opdracht voor het Holländisches Viertel: zo'n 150 bakstenen huizen naar voorbeeld van Nederlandse steden, ontworpen door de Nederlandse architect Jan Bouman en bedoeld om Nederlandse ambachtslieden aan te trekken. Dit kwartier, vlak bij het centrum, geeft Potsdam een opvallend internationaal gezicht en maakt

de band met de Nederlanden letterlijk zichtbaar in baksteen.

Onder Frederik de Grote krijgt het Stadtschloss een barokke gedaante en wordt het de winterresidentie, terwijl buiten de stad het paleis Sanssouci met zijn terrastuinen ontstaat. Zo groeit rond het compacte centrum een krans van paleizen en parken, die samen het beeld van een echte Pruisische hofstad bepalen.

19e en vroege 20e eeuw: continuïteit en breuk

Ook in de 19e eeuw blijft Potsdam nauw verbonden met de Pruisische monarchie en fungeert het als residentie- en garnizoensstad. Het Stadtschloss wordt aangepast aan nieuwe eisen van comfort en representatie, terwijl elders in de stad nieuwe wijken en bijzondere ensembles verrijzen, zoals de Russische kolonie Alexandrowka. De Alte Markt, met Stadtschloss, Nikolaikirche en stadhuis, vormt daarbij het herkenbare hart van de stad: een plein waar wereldlijke macht, kerk en stadsbestuur samenkomen.

Na 1918 valt de monarchie en verliest Potsdam zijn rol als koninklijke residentie; het Stadtschloss krijgt andere functies, zoals museum en kantoor. In 1933 wordt Potsdam decor van de "Dag van Potsdam", waarmee de nationaalsocialisten zich symbolisch verbinden met de oude Pruisische traditie.

Aan het eind van de Tweede Wereldoorlog wordt het historische centrum zwaar gebombardeerd, het Stadtschloss brandt uit en grote delen van de binnenstad verdwijnen. In de DDR-tijd worden de resten

van het Stadtschloss eind jaren vijftig zelfs bewust gesloopt, waardoor het oude stadsbeeld rond de Alte Markt bijna helemaal verdwijnt.

Na 1990: nieuw leven voor het historische centrum

Na de Duitse hereniging wordt Potsdam weer hoofdstad van het land Brandenburg en komt de vraag op tafel hoe om te gaan met het historische erfgoed in het centrum.

Op de plek van het Stadtschloss wordt een nieuw parlamentsgebouw voor de deelstaat gebouwd, met moderne binnenkant maar met gereconstrueerde barokke gevels aan de kant van de Alte Markt. Sinds 2014 zit hier de Landtag Brandenburg, waardoor het “nieuwe” Stadtschloss opnieuw het politieke middelpunt van de stad is.

Tegelijkertijd krijgt de Alte Markt stukje bij beetje zijn oude uitstraling terug, met de herbouw van het Fortunaportal en het Palazzo Barberini en herstel van de bebouwing rond het plein. Ook het Holländisches Viertel wordt nadrukkelijk gewaardeerd en beschermd als een bijzonder 18e-eeuws buurtje met een duidelijke Nederlandse signatuur, direct grenzend aan het historische centrum. OUD

OCHTENDPROGRAMMA

Stadswandeling met 2 gidsen

MIDDAGPROGRAMMA

Potsdam Museum, met name de expositie over de geschiedenis van de stad

Vrije tijd

Dag 4: Lehnin + Sanssouci

Vrijdag 29 mei Lehnin en Sanssouci

OCHTENDPROGRAMMA

Klooster Lehnin

Klooster Lehnin is een gemeente in Brandenburg met als belangrijkste bezienswaardigheid de abdij van Lehnin, gesticht in 1180 door Otto I van Brandenburg.

Oorspronkelijk een cisterciënzerabdij tot de Reformatie in 1542. De abdij is in de Dertig jarige oorlog verwoest en later weer opgebouwd. Sinds 1911 is het een Lutherse kerk/vrouwengemeenschap "Luise-Henrietten-Stift" en tegenwoordig is het een revalidatiecentrum/verpleegtehuis voor ouderen.

Dit klooster geldt als een van de mooiste voorbeelden van de Duitse baksteengothiek architectuur. De uitgestrekte romaanse en gotische bakstenen gebouwen, die grotendeels in de jaren 1870 zijn gerestaureerd vormen tegenwoordig een belangrijk onderdeel van het cultureel erfgoed van Brandenburg.

Rondleiding met gids

MIDDAGPROGRAMMA

Paleis Sanssouci in Potsdam was het intieme zomerverblijf van Frederik de Grote, dat hij liet bouwen als plek "zonder zorgen (sans souci)", ver weg van de ceremoniële drukte in Berlijn. Het paleis en het omliggende park vormen tegenwoordig een UNESCO-

werelderfgoed en gelden als een sleutel tot het begrijpen van de Pruisische 18e-eeuwse cultuur en macht.

Aanleiding en bouw

In 1744 liet Frederik II de kale zuidhelling van de Bornstedter Höhenzug bij Potsdam omvormen tot een geometrisch aangelegd terraslandschap met wijngaarden en fruitbomen. Kort daarop gaf hij opdracht voor een klein, laaggelegen lustslot boven op deze terrassen, bedoeld als persoonlijke refugium voor filosofische gesprekken, muziek en informele ontvangsten.

Tussen 1745 en 1747 verrees Sanssouci naar ontwerp van Georg Wenzeslaus von Knobelsdorff, in de gracieuze rococostijl die later bekend zou worden als het 'Fredericiaans rococo'. Opvallend is dat Frederik uitdrukkelijk een eenlaagse residentie wilde zonder monumentale sokkel of trappenpartij, zodat hij vanuit de vertrekken direct het terras en de tuinen kon betreden.

Architectuur en uitbreidingen

Het hoofdvolume van het paleis is relatief bescheiden, maar rijk gedecoreerd met sculpturen, goudornamenten en grote ramen die de overgang tussen binnen en buiten verzachten. Achter de façade liggen representatieve ruimtes zoals de marmeren zaal en de bibliotheek, gecombineerd met meer intieme woonvertrekken waar de koning zich kon terugtrekken.

Na Frederiks dood in 1786 werd Sanssouci in de 19e eeuw verder uitgebouwd, onder meer door Frederik Willem IV, die rond 1840 de zijvleugels verlengde en nieuwe gebouwen in het park liet toevoegen. Zo groeide het oorspronkelijke lustslot uit tot middelpunt van een groter landschap van paleizen, galerijen en follies, dat het Pruisische vorstenhuis als cultuurdrager moest etaleren.

Belangrijkste bewoners

Sanssouci was in de eerste plaats het persoonlijke buitenverblijf van Frederik de Grote, die er zijn zomers doorbracht en er als verlichte absolute vorst filosofen, musici en wetenschappers ontving. Hij overleed er in 1786, en rust sinds 1991 – conform zijn oorspronkelijke wens – in een eenvoudig graf op het bovenste terras, omringd door de graven van zijn geliefde honden.

Ook latere Pruisische vorsten gebruikten Sanssouci, met name in de 19e eeuw, al verschoof het zwaartepunt van de hofcultuur geleidelijk naar andere residenties in Potsdam en Berlijn. Toch bleef het paleis symbool van Frederiks persoonlijke stijl en het sobere, op discipline gerichte Pruisische koningschap.

Sanssouci als bezoekerservaring

Voor de hedendaagse bezoeker is Sanssouci niet alleen een historisch monument, maar vooral ook een mooi geheel van paleis, tuinen en vergezichten. Tijdens een rondgang merkt u hoe de kamers bijna als een

toneeldecor op elkaar aansluiten, met licht, kleuren en versieringen die de ideeën van de Verlichting en gevoel voor stijl laten zien. Buiten nodigen de terrassen, fonteinen en lange zichtlijnen u uit om al wandelend te ervaren hoe macht, natuur en de persoonlijke smaak van Frederik de Grote hier samenkomen.

Drie leuke en aansprekende feitjes

- Frederik de Grote was dol op zijn Italiaanse windhonden en liet ze gewoon naast zich eten aan tafel – ze hadden zelfs hun eigen stoelen! Hij is begraven op het terras van Sanssouci, pal naast de graven van zijn favoriete viervoeters.
- Omdat Frederik het niet eens was met zijn eerste architect Knobelsdorff, haalde hij de Nederlander Jan Bouman erbij om de interieurs precies naar zijn zin te maken – een leuk staaltje koppige koninklijke micromanagement.
- Frederik de Grote bouwde Sanssouci als zijn “chillplek” waar hij zelf dwarsfluit speelde voor gasten zoals Voltaire, vaak tot lichte gêne van zijn illustere bezoekers die zijn muzikale kunnen... bescheiden vonden.

Ons bezoek

Wij starten ons bezoek aan het paleis met een gegidste rondleiding (2 groepen!). Na de rondleiding kunt u op eigen gelegenheid de paleistuin nog bezoeken (dit is gratis).

Dag 5: Berlijn

Zaterdag 30 mei

OCHTENDPROGRAMMA

Stadsrondrit met eigen chauffeur, plus lokale gids

MIDDAGPROGRAMMA

Naar eigen keuze: Museuminsel, stadswandeling

Het Museuminsel is de benaming voor het noordelijke deel van het Spree-eiland in de rivier de Spree, midden in de stad Berlijn, waar zich vijf musea bevinden. Deze zijn:

1. De Alte Nationalgalerie toont de belangrijkste schilderijen uit de 19e eeuw. Hiertoe behoren kunstwerken van het classicisme en de romantiek, de Biedermeierperiode, het Franse impressionisme en de vroegmoderneren.
2. Het Altes Museum: het gebouw, dat geldt als een hoogtepunt van het neoclassicisme, werd tussen 1823 en 1828 gebouwd naar een ontwerp van Karl Friedrich Schinkel. Kort voor het einde van de Tweede Wereldoorlog brandde het Altes Museum bijna helemaal af. Na de oorlog werd het gebouw alleen gebruikt voor tijdelijke tentoonstellingen. Na de restauratie werd er vanaf 1966 hedendaagse kunst uit de DDR getoond. De collectie werken uit de klassieke oudheid keerde in 1998 vanuit een provisorisch onderkomen in Berlin-Charlottenburg terug naar het Altes Museum. Nu bevindt zich hier

de Antikensammlung. De Egyptische verzameling verhuisde in 2009 naar het Neues Museum.

3. Het Bode-Museum werd in oktober 2006 opnieuw geopend na een restauratie die zes jaar in beslag nam. In de zesenzestig zalen van het neobarokke gebouw worden hoofdzakelijk beeldhouwwerken getoond. Het accent ligt daarbij op Byzantijnse beeldhouwkunst en het West-Romeinse Rijk, en op Italiaanse, Franse en Spaanse gotiek en de vroege renaissance. De gezamenlijke presentatie van beelden, schilderijen en meubels in stijkamers beantwoordt aan Bodes presentatie-ideaal.
4. Het Neues Museum is een archeologisch museum, gebouwd tussen 1843 en 1855. In de Tweede Wereldoorlog werd het gebouw zwaar beschadigd. Pas in 1989 werd het gebouw van instorting gered. De officiële opening van het museum was op 16 oktober 2009. De geslaagde reconstructie kreeg veel bijval. De collectie bestaat uit de archeologische verzamelingen van het Ägyptisches Museum, het Museum van de Prehistorie en de Vroege Geschiedenis, de Papyruscollectie en andere klassieke verzamelingen. Een van de hoogtepunten van de collectie is de buste van de Egyptische koningin Nefertiti.
5. Het Pergamonmuseum is tot 2027 gesloten. Er is een tijdelijke tentoonstelling in Das Panorama, nabij het Museuminsel.

Dag 6: thuisreis

Zondag 31 mei

OCHTENDPROGRAMMA

Bauhaus Museum Dessau

We maken nog een stop, onderweg naar huis: in Dessau bezoeken wij het Bauhaus MUSEUM Dessau, een grote glazen doos, midden in de stad.

Bauhaus was een Duitse opleiding die kunst en handwerk combineerde. De naam werd bedacht door de eerste directeur, de architect Walter Gropius. Het woord zelf verwijst naar bouwen, maar roept ook de associatie op met Bauhütte, het middeleeuwse gilde van bouwers en stenhouders. Bauhaus moest een moderne Bauhütte zijn, waar vakmensen werken aan gebouwen waarin kunst en handwerk samenkwamen. Ondanks een roerig en kort bestaan, van 1919 tot 1933, bleef dit het streven. De school werd befaamd door haar benadering van het ontwerpen, die een combinatie was van een individuele artistieke visie met industriële massaproductie, met de nadruk op functie, niet op decoratie. Karakteristiek zijn simpele vormen als rechthoeken en cirkels, zonder versiering. Deze benadering werd een van de meest invloedrijke in moderne ontwerpen en modernistische architectuur.

De school is gestart in Weimar, verhuisd naar Dessau en tenslotte naar Berlijn. De schoolleiding besloot in 1933 de school te sluiten vanwege de aanhoudende druk door het naziregime. De vele veranderingen in vestigingsplaats en leiderschap hadden ook tot gevolg

dat er voortdurend wijzigingen waren in focus, technieken, instructeurs en beleid.

Illustratief voor dat laatste was de positie van vrouwen – Bauhaus werd gezien als een vooruitstrevende academische instelling vanwege de stellingname met betrekking tot de gelijkheid van de seksen. Zodoende waren de programma's opengesteld voor zowel mannelijke als vrouwelijke studenten, wat elders niet voorkwam. Bauhaus bood vrouwen een ongekende gelegenheid tot zowel onderwijs als artistieke ontwikkeling. Tegelijk werd deze toegang meestal beperkt tot weven, keramiek en andere onderdelen die beschouwd werden als passend voor vrouwen. Toch hebben de nodige vrouwen zich in die context weten te ontwikkelen tot onafhankelijke kunstenaars, terwijl zij tegelijk bepalend zijn geweest in de professionalisering van het betreffende vakgebied.

Bauhaus kwam voort uit eerdere ontwikkelingen; nadat Duitsland verslagen was in de Eerste Wereldoorlog en de keizerlijke heerschappij vervangen was door de republiek van Weimar, was er eindelijk alle ruimte voor een golf van radicale experimenten in de kunsten. Veel Duitsers met progressieve opvattingen werden beïnvloed door de culturele experimenten die volgden op de Russische Revolutie. Even belangrijk was de invloed van de 19e-eeuwse Britse ontwerper William Morris. Hij was van mening dat kunst een antwoord moest geven op de behoeften van de samenleving en dat vorm en functie dienden samen te vallen.

De belangrijkste invloed was echter die van het modernisme, een culturele beweging die al dateerde van de jaren 1880. Ondanks het toen heersende conservatisme was deze stroming al invloedrijk in het Duitsland van vóór de Eerste Wereldoorlog. De vernieuwingen die meestal met Bauhaus in verband gebracht worden zijn zodoende al deels ontwikkeld in dit eerdere stadium: de radicaal vereenvoudigde vormen, de nadruk op het rationele en functionele, plus het idee dat massaproductie kan samengaan met de individuele artistieke geest.

Ondanks het korte bestaan van de school zelf is de invloed ervan wijdverbreid en langdurig. Voormalige sleutelfiguren hadden veel succes in de Verenigde Staten als de avant-garde van de Internationale Stijl. Veel Joodse architecten vertrokken naar Palestina, waar zij onder meer de Witte Stad van Tel Aviv ontwierpen, met de hoogste concentratie van Bauhaus architectuur ter wereld.

In de decennia na de sluiting van Bauhaus heeft het een grote invloed gehad op trends in architectuur en kunst in West-Europa, Canada, USA en Israël. Veel van de betrokkenen zijn gevlucht of door het naziregime gedwongen om te vertrekken.

In 1996 werden vier van de belangwekkende locaties in Duitsland opgenomen in de lijst van UNESCO Werelderfgoed, in 2017 uitgebreid met nog twee locaties.

De invloed van Bauhaus op het onderwijs in ontwerpen is zeer groot geweest – de pragmatische benadering van geïntegreerde theorie en toepassing is in vele landen nagevolgd.

Bij het eeuwfeest in 2019 van de stichting van Bauhaus werden wereldwijd evenementen en tentoonstellingen georganiseerd. In hetzelfde jaar werd het Bauhaus Museum Dessau geopend, gefinancierd door de deelstaat Saksen-Anhalt en de federale Duitse overheid. Wij zijn nu op weg naar dat museum, midden in de stad.

In 2024 heeft de Duitse extreemrechtse partij Alternative für Deutschland de aandacht voor Bauhaus veroordeeld, op grond van hun opvatting dat Bauhaus niet de bestaande tradities volgt.

MIDDAGPROGRAMMA

Terugreis en afscheidsdiner